

Мислесхеми в методологічній роботі

ЧОТИРИ ВИМІРИ МІФУ

Юлія МЕДИНСЬКА

Copyright © 2003

Постановка суспільної проблеми. У ХХ-му столітті філософами та науковцями багато говориться про специфіку проблеми пізнання: головним чином про його *суб'єкт* та адекватний *метод*, яким користується цей суб'єкт. Розвиток антропоцентричного філософського світогляду і, зокрема, екзистенційної філософії, глибинної психології, гуманістичних напрямків психотерапії, спирається на *герменевтичний метод пізнання* – дослідження через розуміння, а не через пояснення, через прийняття та врахування ірраціональних аспектів предметів пізнання – світу та людини. У контексті вищесказаного певні феномени культури (суспільні інститути, твори мистецтва, релігійні культи) набувають нового значення для великої групи наукових антропологічних дисциплін. Міфологія як світоглядний “психічний продукт” тієї чи іншої людської спільноти може бути як об'єктом, так і інструментом пізнання, оскільки містить у ірраціональній, символічній формі інформацію про людську психіку та підказку щодо можливостей дослідження функціонування останньої. Розшифрування метафоричних міфологічних вказівок щодо закономірностей життя псюхе наближає науковців до синтетичного способу розуміння закономірностей перебігу психіки, розвитку особистості, знаходження компромісів між природними потребами та суспільними нормами.

Мета статті. Дана стаття присвячена роз'ясненню певних аспектів *міфологічних систем* як культурних феноменів, продуктів психічної діяльності людини та інструменту пізнання особливостей псюхе. Практичною ціллю

проведеного дослідження є застосування методологічного прийому побудови мисленневих схем [див. 4] для вивчення структури міфологем, котрі ірраціонально описують певні закономірності функціонування псюхе.

Авторська концепція. Міфологічні числові структури, зокрема четверинна міфологема, про котру йдеться у даній статті, стосується загальних принципів динаміки психічних процесів та способів пізнання психічної дійсності. Будуючи дослідження на засадах аналітичної психології, ми отримуємо можливість оперувати числовими міфологемами як методологічним прийомом пізнання. Побудова четверинних мислесхем у відповідно наукових розробок професора А.В. Фурмана дозволяє виділити певні площини міфологічного дискурсу та розглянути окремі психологічні аспекти міфологем.

Сутнісний зміст. У статті подано короткий огляд юнгіанської концепції психічного апарату та особливостей функціонування його глибинного рівня – *колективного несвідомого* і, зокрема, розглянуто проєктивну природу міфологічних систем щодо глибинних змістів психіки етносу. Враховуючи можливість символічного розуміння феноменів культури, у т. ч. і міфології, остання може бути інструментом дослідження змістів колективного несвідомого. Демонструється універсальність та етнічна самотність міфологем створення світу, котрі можна виявити, застосувавши більшою чи меншою мірою глибокий аналіз окремих елементів міфології різних народів. Задля збагачення герменевтичного підходу до розуміння міфології аналітико-синтетичним ба-

ченням нами застосованій *методологічний прийом побудови мислесхем*, обгрунтований А.В. Фурманом. У такий спосіб дослідженню підлягають площини міфологічного дійства, комунікативні, інформаційні та сюжетні аспекти міфу, рівні його колективного та індивідуального осмислення.

Ключові слова: *міфологія, анімістичний світогляд, ритуал, герменевтичний метод, колективне несвідоме, вроджені психічні детермінанти, архетип, лібідо, індивідуальна та колективна проєкції, екстерналізація, символ, мислесхема, площина міфологічного дійства, комунікація, рівні колективного та індивідуального осмислення, інформаційний та сюжетний рівні міфів.*

1. МІФОЛОГІЯ ТА СИМВОЛ У ХХ СТОЛІТТІ (АКТУАЛЬНІСТЬ НАУКОВОЇ ПРОБЛЕМИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ЇЇ РОЗВ'ЯЗАННЯ)

ХХ століття можна назвати епохою руху з наростаючим прискоренням. Серед його основних ознак – надзвичайно високі темпи розвитку науки і техніки, технологій та комунікацій, величезна кількість відкриттів, котрі кардинальним чином вплинули на наукову свідомість людства. Це стосується і гуманітарних, антропологічних та пов'язаних з ними медичних наук, таких як психологія, психопатологія, психіатрія, психотерапія. Однією із революційних змін у сфері психології та антропології стало свідоме задіяння до методологічного апарату цих, формально об'єктивних донині наук, *герменевтичного методу*, “заглиблення у феномен розуміння”, за словами Г.Г. Гадамера [1], а також акцептація символічного та містичного способів мислення на шляху пізнання дійсності. Відтак *міфологія* стала не лише об'єктом вивчення в контексті етнографічних студій, а й інструментом дослідження глибин психе.

Ще З. Фройд у своїй праці “Тотем і табу” звернувся як психолог до ри-

туалізованого міфу – систем заборон та приписів, котрі регулюють щоденне життя архаїчної людини. Психоаналітичний погляд на етнографічний матеріал відкрив паралелі між психопатологічними станами і процесами у сучасної людини (у т. ч. і в межах соціуму та культури) та нормою у примітивних народів (в архаїчній спільноті). Аналітично (в юнгіанському розумінні) зорієнтоване прочитання цієї праці дозволяє виявити кілька моментів, котрі свідчать про те, що вже З. Фройд припускав існування певних “вроджених” психічних детермінант, однаково притаманних різним народам. Так, у розділі, присвяченому табу та амбівалентності почуттів, автор висловлюється наступним чином: “Хто міг би відповісти на запитання, чи існують у даному разі такі “вроджені” ідеї і чи призвели вони до фіксації табу самі собою чи завдяки вихованню?” [3, с. 52].

Крім того, З. Фройд пояснює психологічні механізми формування первинного *анімістичного світогляду*, виникнення примітивної магії та чаклунства, віри в духів та душу через дію механізму проєкції. На його думку, джерелом примітивного світогляду є переживання “всемогутності думок”, котре, зі свого боку, виникає у результаті проєкції: “Ми готові до того, щоб визнати, що примітивна людина перенесла назовні структурні умови власної душі” [3, с. 113]. Якщо індивідуальний анімістичний світогляд виникає у людини через проєкцію, то можна припустити, що язичницькі вірування як колективний світогляд виникають унаслідок колективної проєкції. При цьому у такий спосіб екстерналізуються не індивідуально спричинені, особистісно актуальні різновиди змісту, а певні універсальні, однакові переживання. Лише у такому разі вони набувають значущості для всього народу, “приживаються” та функціонують віками у вигляді “міфологічного категорійного імперативу” – загальноприйнятого світогляду.

Такі міркування наближають нас до юнґіанських теоретичних позицій. Як було зазначено вище, аналіз теоретичного та емпіричного матеріалу проводиться саме за такими принципами. Швейцарський психіатр та психолог К. Юнг поглибив топографічну модель психічного апарату, розроблену його вчителем З. Фройдом, додавши до неї ще один, найглибший рівень *колективного несвідомого*, та розширив структурну модель об'єктивно діючими, вродженими психічними інстанціями – *архетипами* персони, тіні, аніми та анімуса, самості. Це була надзвичайно плідна знахідка, оскільки вона дала не лише новий матеріал для роздумів, а й дуже точний, гнучкий, хоча й складний для опанування, інструмент наукового пошуку.

К.Г. Юнг, спираючись на енергетичну концепцію функціонування психічного апарату, розроблену З. Фройдом, та на власну генетичну концепцію лібідо, описує природу глибинного пласта психіки – *колективного несвідомого*, тобто універсального, однакового для всіх людей, сформованого шляхом генетичної передачі досвіду тисяч поколінь та непідвладного прямому впливу індивідуальних життєвих подій. Колективне несвідоме містить, за словами Юнга, блоки “історично-середньої” та “історично-звичайної” інформації [5, с. 67]. Тому через архетипічні, успадковані схеми світосприйняття воно структурує індивідуальне життя, дозволяє реалізуватися вродженим паттернам, екстерналізуючи у такий спосіб глибинні міфологічні мотиви та образи.

Міфологія утворює грандіозну психологічну проекцію змістів колективного несвідомого народу, а її складові – це прояви діяльності вроджених структур психіки: “Боги, – пише К.Г. Юнг, – це персоніфікації несвідомих змістів, оскільки вони відкриваються нам через несвідому душевну діяльність” [6, с. 150]. Тому у контексті глибинної психології міфологеми досліджуються як феномени психічного життя, а точніше

– як символи цих феноменів. Кожен архаїчний мотив чи образ є *символом* – квінтесенцією суті індивідуальних та колективних трансформацій лібідо, конденсатом усіх можливих значень кожного кроку його метаморфоз. Це стержень, навколо якого об'єднуються психологічні асоціації щодо афектів, викликаних різноманітними явищами та подіями життя.

Сучасне розуміння символу, на думку німецького філософа Г.Г. Гадамера, потребує одночасного врахування його гностичної функції та метафізичної підоснови. “Символ – це не просто довільне знакове визначення чи значуща заміна, оскільки його передумова – метафізичний зв'язок видимого і невидимого” [1, с. 77]. Аналізуючи історію формування та змістовного наповнення понять “символ”, “знак”, “зображення”, “алегорія”, Г.Г. Гадамер визначає символ як точку перетину двох сфер – чуттєвої і позачуттєвої. Значення символу полягає у представництві вічно присутнього та недоступного безпосередньому сприйняттю – *в основі*. “Символ набуває значення не з причини власного смислового змісту, а завдяки основі, втіленню, освяченню, що й робить значущим те, що саме собою позбавлене значення” [1, с. 150]. Говорячи про міфологічні символи, під основою слід розуміти колективне несвідоме, власне його представником, сприйнятим у проекції, і є кожна міфологема.

Символ містить велику кількість різноманітних способів свого прочитання та розуміння (розшифрування), щонайперше відповідно до багатозначності та складності наявної у символі основи, у т. ч. і цілком протилежних за значенням, але синкретично присутніх у ньому. Так, наприклад, аналізуючи обширний міфологічний матеріал, К.Г. Юнг [5] демонструє, як дерево може бути жіночим (материнським) та чоловічим (фалічним) символами, як материнські мотиви поєднують ідею життя (народження, відродження) і

смерті (знищення, поглинання). З другого боку, найрізноманітніші символи можуть бути зведені до одного кореня, означаючи поодиноці кожен своїм способом той чи інший його аспект. Наприклад, всі “енергетично заряджені” образи (сонце, світло, вогонь, рух, вітер), а також тваринні та фалічні символи автор розуміє як метафори внутрішнього переживання людиною циркулювання та трансформацій лібідо – переживання почуття любові, творчого піднесення.

Воднораз зазначимо, що міфи у ХХ столітті “заговорили” зовсім іншою мовою, почали розкривати нові значення самих себе та психологічних глибин людини. Колишнє спрощене ставлення до міфології як до казок та вигадок, а у кращому випадку – як до матеріалу для мистецького опрацювання відійшло у минуле. Міфологеми у символічному прочитанні – кінцевий результат не-свідомих трансформацій загальної психічної енергії (саме так Юнг розуміє лібідо) на шляху до задоволення (розрядки), детермінованому соціальними нормами свого часу. Сам процес та результат означених метаморфоз лібідо екстерналізовані за допомогою механізмів колективної проекції, аранжовані завдяки колективній фантазії і в такий спосіб відіграють роль символів.

2. УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ТА ЕТНІЧНА СПЕЦИФІЧНІСТЬ МІФОЛОГЕМ

Найбільш загальний зріз міфологічних систем різних народів свідчить про їхню універсальність: ті самі образи, мотиви, події, відносини присутні у міфах та легендах народів, котрі ніколи не могли контактувати між собою. Але детальне вивчення міфології відкриває перед нами індивідуальне обличчя того чи іншого народу. Міфологічна система кожного етносу має свій особливий дух, відмінні риси, диференційовані ознаки. Варто лише для прикладу порівняти

міфи про створення світу греків (пелазгійський варіант) і скандинавів.

Грецький міф просякнутий гармонією, він дихає красою, котру так добре відчував цей народ:

“Еринома, богиня всіх речей, з’явилася нагою з хаосу. Не маючи на що ступити, вона почала танцювати над морськими хвилями. Так вона відділила море від неба. Танцювала вона у південному напрямку, слідом за нею летів північний вітер. Еринома схопила вітер у руки, розтерла його в долонях і тоді на світ з’явився змії Офіон. Після з’єднання Ериноми та змії богиня перетворилася на голубку, котра продовжувала літати над хвилями світового океану, поки не знесла яйце все-світу. На прохання Ериноми Офіон обігрівав яйце доти, поки воно не тріснуло на дві частини. Із світового яйця вийшли діти Ериноми – сонце, місяць, планети, зірки, земля з ріками і горами, деревами, травами і всіма живими істотами” [8, с. 43].

Скандинавський початок світу намальований контрастними, різкими, ворожими контурами:

“У той час, коли не було ще ні моря, ні вітру, ні землі внизу, ні неба вгорі, на півночі була країна Нільфхайм, похмура, оточена льодовим мороком. А на півдні розташувалась контрастна спекотлива країна, неприступна та негостинна. Негаснучі світила проливали світло над Муспельхаймом. Нею керував суворий Сурт з вогняним мечем у правиці. Між льодом та жаром не було жодного помірному переходу – їх розділяло бездонне провалля Гіннунгагап. У напрямку до прірви стікали всі ріки Нільфхайму, але мороз перетворював їх на льодові брили, які з глухим шумом безперестанку падали у пустку. Морок, холодна темрява, освітлені лише заломленими на льодовиках Нільфхайму відблисками Муспельхайму, – таким світ був на початку часів. Одного разу гарячий вітер з півдня перелетів через провалля і

почав топити північні сніги, вода стікала у прірву, де з неї поступово утворилось тіло велетня Іміра, котрий і дав початок расам велетнів та людей. А з-під розтопленого льоду на світ вийшла велетенська корова Аудумла, від котрої також пішов рід напівбогів-напівлюдей [9, с. 228].

Проникнувшись настроєм наведених міфів, важко уявити собі, щоб народи, котрі створили такі відмінні історії-картини, мали ідентичний менталітет. Але навіть у таких коротких та штучно ізольованих міфологічних елементах знаходимо подібні мотиви:

– сама ідея створення світу (ідея початку, первинного творчого акту);

– участь вітру в акті народження світу (запліднення через вітер як символ енергії лібідо);

– трансформація учасників творення (вітер стає змієм після контакту з жінкою, жінка перетворюється на голубку, за участю вітру вода перекидається у велетня, а неприступний клімат стає більш помірним);

– наявність двох протилежних начал (чоловіче та жіноче, змії та богиня, північна та південна країни, велетень і корова).

Отже, ідентичність мотивів зумовлена єдиною основою – колективним несвідомим, котре є універсальним для всього людства. Можемо припустити, що й колективне несвідоме неоднорідне за своїми особливостями: чим глибший пласт розглядаємо, тим менша мінливість мотивів та образів. Глибинні рівні колективного несвідомого є найбільш загальними, але у верхніх прошарках воно просякнуте індивідуально-етнічними особливостями, як це й було продемонстровано вище. Міфологія і народ – єдина система. Етнос вербалізує та ритуалізує притаманні лише йому “верхні шари” колективного несвідомого, котрі спричиняють особливості менталітету, а екстерналізовані у такий спосіб якості формують наступні покоління у традиційній системі, сприя-

ють становленню автентичного у даному середовищі світогляду. Власне тому звичаї та вірування, прадавні легенди є тим зондом, з допомогою якого є можливість проникати у глибинні нашірування психіки етносу та носіїв етнічного менталітету.

3. ПОБУДОВА МИСЛЕСХЕМ ЗА МЕТОДОЛОГЕМОЮ А.В. ФУРМАНА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИВЧЕННЯ МІФОЛОГІЇ

Міфологію, за словами К.Г. Юнга, можна зрозуміти шляхом інтелектуального опрацювання та емпатійного співпереживання, занурення у міфологеми. Власне наше намагання зводиться до прагнення зрозуміти певні аспекти міфу, такі як площини міфологічного дійства, види комунікації, рівні колективного та індивідуального осмислення, інформаційні та сюжетні рівні міфів. Використаний для аналізу міфів методологічний прийом А.В. Фурмана [4] – через побудову *мислесхем* – також несе очевидне глибинно-психологічне навантаження та відображає архетип цілісності, “священного кватерніону”. На думку К.Г. Юнга, четверня є надзвичайно дієвим архетипом, логічною передумовою будь-якого цілісного судження. “Якщо ми хочемо винести судження такого роду, то воно повинне володіти четвериковим аспектом... Ідеальна повнота – це щось кругле, круг, однак його природне мінімальне розчленування – четверня” [6, с. 153–154]. Отже, користуючись термінологією, запропонованою О. А. Донченко [2], можна визначити *мислесхему як фрактал архетипу цілісності*. У формі четверні він описує вертикальні (структурні) та горизонтальні (хронологічні) зрізи психічних процесів.

Коротко охарактеризуємо четверинний спосіб розуміння міфу як символу і як психічного явища у розрізі окремих його аспектів.

3.1. ПЛОЩИНИ МІФОЛОГІЧНОГО ДІЙСТВА

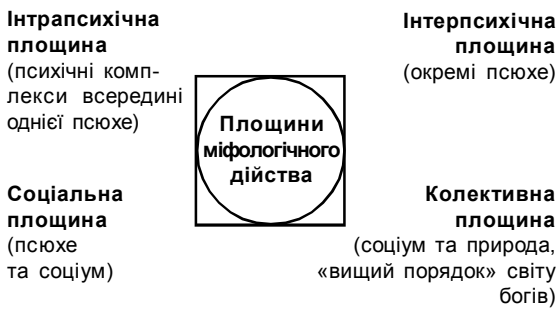

Рис. 1.

Четверинна мислесхема площин міфологічного дійства

В інтрапсихічному вимірі міфу відбувається взаємодія так званих комплексів емоційних уявлень. Саме у такому розумінні К.Г. Юнг використовує термін "комплекс": як сукупність емоційного ядра-переживання та супутніх переживань, котрі приєднуються до нього та разом функціонують автономно (незалежно від свідомості) як єдине ціле [7, с. 629]. На думку вченого, комплекси персоніфікуються через образи-особистості міфологічних богів та героїв. Розшифрування інтрапсихічної площини міфу дає змогу проникнути у внутрішній світ однієї людини, виключаючи інтерперсональний аспект взаємодії. Сценою, на якій розгортаються всі події міфу, є внутрішній світ, а героями міфу у такому прочитанні – не різні люди, а різні складові однієї особистості.

Інтерпсихічна площа відображає життєві способи взаємодії між людьми. Тому немає потреби зміщувати фокус сприйняття міфу у внутрішню індивідуальну реальність. Кожен герой міфу через свої особистісні риси, специфічну соціальну чи спеціальну божественну функцію ототожнюється із людиною, котра займає певне соціальне положення, має свої заняття, здібності, статеві та вікові особливості.

Соціальна площа міфу відображає взаємодію особистості та соціуму. Влас-

не у цій частині міфологічного світогляду акценти зміщені із нарративної міфології на поведінкові аспекти то-темів і табу.

Трансцедентальний вимір міфу розкриває способи виходу за власні межі як індивіда, так і всього соціуму. Як приклади можемо розглянути вікові "відносини" єврейського народу та його Бога, котрий через пророків диктує обраному народові заповіді, повідомляє свою волю. Тут має місце індивідуальна трансценденція (видіння пророків, зустрічі з ангелами, божественні сни), котра передається всьому народу. Через когнітивне та емоційне опрацювання народ опановує нові істини, поступово наближаючись до божественного замислу.

3.2. МІФ ЯК КОМУНІКАЦІЯ

Рис. 2.

Четверинна мислесхема комунікативного виміру міфу

Фокусування на інтрапсихічному вимірі міфу відкриває специфічні можливості для **інтроекції** – самодослідження, звернення до власного внутрішнього життя. "Приміряння" міфу на себе дає змогу краще дослідити комплекси переживань, виконує при цьому певну операційну, номінативну функцію, тобто називає (пойменовує) внутрішню реальність, надаючи їй визначеності, роблячи її більш доступною для пізнання. Аналогічним чином **інтеракція** у міфі сприяє відстеженню певних стратегій поведінки, життєвих сценаріїв, за Е. Берном. Через ідентифікацію з міфологічними героями відкриваються ширші можливості для подолання

відносин “Я – Воно” та наближення до відносин “Я – Ти”, за М. Бубером. Звідси походить і **соціалізуюча** функція міфу, зокрема як формування автентичного даному етносу способу світосприйняття та відповідної соціально прийнятної поведінки. Відношення міфу до **духовності** здійснюється через її пробудження у творців та слухачів міфів: колективна несвідома діяльність щодо створення міфу продукує символи, котрі мають не лише загальнокультурну цінність (як твори мистецтва чи релігійні культи), а й катарсисну, психотерапевтичну дію, подібно до того, як це відбувається в арт-терапії. Будуючи відносини із богами, людина контактує із власним несвідомим, причому з його найбільш глибинними рівнями.

3.3. МІФ ЯК ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОЛЕ

Рис. 3.
Четверинна мислесхема інформаційного виміру міфу

В інформаційному плані міфологічну наратію можна аналітично розкласти на три базові одиниці: **слово, образ, мотив**. Подальше переплетення, взаємопроникнення міфологем, взаємне задіяння мотивів, образів, ключових слів творить міфологічний **світ**, котрий є, як було сказано вище, універсальним в основних моментах та індивідуальним у деталях та аранжуванні.

3.4. РІВНІ КОЛЕКТИВНОГО ОСМИСЛЕННЯ

Дійсність
(міфологія як архаїчний світогляд)

Мистецтво
(міф як джерело мистецького світогляду)

Казка
(знецінення міфів як інфантильної форми світогляду)

Наука
(міф як інструмент наукового світогляду)

Рис. 4.

Четверинна мислесхема рівнів колективного осмислення міфу

Огляд рівнів колективного осмислення становить хронологічний зріз раціонального та ірраціонального осмислення міфології, дає змогу виділити такі етапи кристалізації культурного значення міфу: а) живий міф (архаїчний анімістичний світогляд), б) міф як казка (у сприйнятті дитини), в) міф як предмет мистецького опрацювання, г) міф як відображення глибинної психічної реальності (міфологія як інструмент пізнання).

3.5. РІВНІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ОСМИСЛЕННЯ

Казка
(ідеалізація – безпосередня віра в реальність міфу)

Мистецтво
(естетичний погляд на міфологію)

Вигадка
(знецінення міфів як нереальних, «неправдивих» історій)

Наука
(міфологія як інструмент пізнання)

Рис. 5.

Четверинна мислесхема сюжетного міфу

Подібно до того, як онтогенез повторює основні етапи філогенетичного розвитку, індивідуальне осмислення йде тим самим шляхом, що й колективне. Щоправда, одиничність, унікальність кожної людини накладає свій відбиток на цей процес: для когось міф ніколи й не попадає у поле уваги, а комусь вдається пройти та синтезувати всі чотири етапи можливого сприйняття – від казки (своєрідна ідеалізація

через беззаперечне визнання реальності міфологічних подій) та вигадки (знецінення) до естетичного та наукового бачення міфології.

3.6. СЮЖЕТНИЙ ВИМІР МІФУ

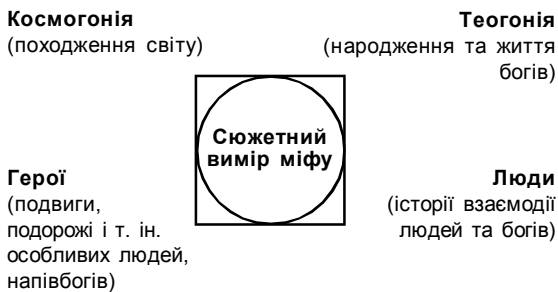

Рис. 6.

Четверинна мислесхема сюжетного виміру міфу

Універсальність міфологічних мотивів дуже чітко простежується, власне, у сюжетному вимірі міфу: практично кожна етнічна міфологічна система містить історії про створення світу (космогонія), богів (безсмертних жителів усіх стихій), героїв (тих, хто своїми подвигами дорівнявся до богів) та людей (вічних іграшок у руках непереможних сил).

ВИСНОВОК

Застосування четверинного принципу побудови мислесхем у дослідженні міфології дає змогу наблизитися до розуміння упредметненого феномена – провести аналіз його окремих аспектів та почати синтезувальну роботу в цьому напрямку. На нашу думку, даний етап наукових досліджень є обов'язковим у процесі оволодіння міфологією як інструментом пізнання, про що йшлося вище. Він наближає нас до іншого способу сприйняття метафоричного міфологічного дискурсу, коли ми розглядаємо його не лише як культурний чи духовний феномен, а й як символічне вираження глибоких психічних процесів, котрі мають універсальну природу і є спільними для великих етнічних груп. Відтак, аналіз архаїчного світогляду, закріпленого у міфології, може доповнити

розуміння етнічного менталітету народу-творця останньої.

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ

Міфологема – образ (персонаж) чи мотив (стосунок, ситуація, історія), задіяний до міфологічної світоглядної системи, одиниця міфологічного дискурсу.

Архетип – психічна репрезентація успадкованих у процесі філогенезу *можливостей структурування життєвого досвіду, наділення універсальним смислом* індивідуальних фактів людського життя, котре має персоніфіковану форму (міфологеми = аспекти архетипів), утворену у міфологічній системі в результаті дії психологічних механізмів проєкції на рівні великих людських спільнот (етносів).

Мислесхема – абстрактна побудова, методологічний прийом організації матеріалу пізнання відповідно до четверинної структури, котрий дозволяє побудувати наочну аналітико-синтетичну характеристику об'єкта дослідження.

1. *Гадамер Г.Г.* Істина і метод. Основи філософської герменевтики. Том 1. – Пер. з нім. Мокровальського О. – К.: Юніверс, 2000. – 464 с.

2. *Донченко О.* Психологія трансперсональних конструктів // Психологія і суспільство. – 2001. - № 3. – С. 44-104

3. *Фрейд З.* Тотем и табу: Сб. – М.: Олимп, АСТ-ЛТД, 1998. – 448 с.

4. *Фурман А.В.* Психокультура української ментальності: наукове видання. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 132 с.

5. *Юнг К.Г.* Либидо, его метаморфози і символи. – СПб.: Восточно-Европейский институт психоанализа. – 415 с.

6. *Юнг К.Г.* Ответ Иову / Пер. с нем. – М.: АСТ, Канон+, 1998. – 384 с.

7. *Юнг К.Г.* Психологические типы. – Пер. с нем. С. Лорие, перераб.и дополн. В. Зеленским. – СПб.: Ювента, М.: Прогресс-Универс, 1995. – 716 с.

8. *Graves R.* Mity greckie. – Przel. Krzeczowski, Warszawa: Panstwowy Instytut Wydawniczy, 1974. – 702 s.

9. *Margul T.* Mity z piknciu chksci swiata. – Warszawa: Wiedza powshechna, 1966. – 301 s.

Надійшла до редакції 08.08.2003.